

М.П. Денисенко,

доктор економічних наук, професор, Київський національний університет
технологій та дизайну (Київ);

Denysenko, M.P.

Dr.S. (Econ.), Professor, Kyiv National University of Technologies and
Design (Kyiv)

С.В. Бреус,

кандидат економічних наук, доцент, Київський національний університет
технологій та дизайну (Київ)

Breus, S.V.

PhD (Econ.), Associate Professor,

Kyiv National University of Technologies and Design (Kyiv)

Вітчизняна вища освіта в умовах глобалізації та її вплив на ринок праці в Україні

У статті визначено теоретико-практичні аспекти ролі вітчизняної вищої освіти в умовах глобалізації та її впливу на ринок праці в Україні. Задля досягнення позитивних зрушень на ринку праці запропоновані заходи щодо його розвитку в умовах переходу виробництва до 6-го та 7-го технологічних укладів.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація, зайнятість, безробіття, ринок праці, технологічні уклади.

Domestic Higher Education under Globalization and Its Impact on the Labor Market in Ukraine

This article identified the theoretical and practical aspects of the role of domestic higher education under globalization and its impact on the labor market in Ukraine. In order to improve the labor market, the article has proposed measures for its development during the transition of industries to the 6-th and 7-th technological modes.

Keywords: higher education, globalization, employment, unemployment, labor

market, technological structures.

Постановка проблеми. В сучасних умовах відбувається активізація процесів глобалізації, які є невідворотними і проходять на різних рівнях (економічному, політичному, соціокультурному, освітньому тощо), спостерігається підвищення ролі вищої освіти задля забезпечення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів (ВНЗ) та економіки держави в цілому.

В умовах глобалізації світ вступає в нову реальність, яка вимагає від нього жити за принципами "глобального он-лайн", тобто розвиватися в унісон з іншими державами, творити глобальну державну політику відповідно до технології, вже апробованої державами-лідерами геополітичного розвитку. У результаті такого тотального впливу глобалізації змінюється специфіка розвитку світу, трансформаційно-модернізаційних перетворень зазнають традиційні форми соціальної організації, на зміну яким приходять глобальне суспільство, глобальне інформаційне суспільство, глобальне масове суспільство, мережеве суспільство (суспільство мережевих структур) і суспільство глобального ризику. В умовах глобалізації кардинально змінюється місце, роль і функції національної держави, на зміну якій приходять глобальна держава в особі транснаціональних корпорацій [1].

Основними наслідками глобалізації визнається міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технічних процесів, а також зближення культур різних країн.

Одним із основних видів діяльності, що беруть участь у створенні людського капіталу, є освіта. В економіці знань основною рушійною силою прогресу стає людина, оскільки саме вона створює знання [2].

У цьому контексті основним завданням держави в умовах глобалізації та переходу до економіки знань є підвищення рівня конкурентоспроможності випускників ВНЗ шляхом отримання якісних освітніх послуг,

конкурентоспроможності ВНЗ, що натомість зумовить підвищення його позицій як у внутрішніх (усередині країни), так і у зовнішніх (у межах світу) рейтингах. Як результат, усе це сприятиме умноженню інвестицій у людський капітал з боку держави (за рахунок збільшення обсягів фінансування з державного бюджету), залучення коштів вітчизняних та іноземних студентів, а також з боку приватних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні аспекти функціонування вітчизняного ринку праці, у т.ч. з точки зору ефективності вищої освіти, досліджували багато авторів. Серед них вагомий внесок у розвиток зазначених питань внесли Т. Боголіб, Ю. Богач, Є. Бойко, О. Василик, О. Грішнова, В. Гриньова, І. Грищенко, Г. Завіновська, С. Єрохін, Н. Єсінова, Є. Качан, І. Каленюк, А. Колот, В. Кремень, К. Корсак, В. Куценко, В. Луговий та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій за цією тематикою, в науковій літературі не отримали комплексного висвітлення питання, пов'язані з проведенням ґрунтовних теоретико-методичних та практичних досліджень в умовах глобалізації задля узгодження потреб ринку праці та вимог економіки в підготовці фахівців, що можуть бути затребувані на виробництвах 6-го та 7-го технологічних укладів. Зазначене зумовлює об'єктивну необхідність у розробці заходів забезпечення ефективної взаємодії держави, ВНЗ та роботодавців.

Мета статті полягає у визначенні теоретико-практичних аспектів щодо ролі вітчизняної вищої освіти в умовах глобалізації та її впливу на ринок праці в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації особливо важливого значення набуває підвищення технологічного рівня національного виробництва. Так, якщо у світі превалюють 5-й та 6-й технологічні уклади і відбувається перехід до 7-го, то в Україні переважно розвиваються виробництва нижчих технологічних укладів. Для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки важливого значення набуває підготовка фахівців, котрі можуть бути затребувані на виробництвах 6-го та 7-го технологічних укладів.

Із розвитком процесів глобалізації освітні послуги перетнули національні межі, розвиваються транснаціональні та міжнародні освітні програми. Відображенням процесу інтеграції є співпраця освітніх організацій і національних освітніх систем у розробленні єдиних стандартів якості й одиниць вимірювання навчального навантаження.

Саме виробництво знань на сьогодні служить основним джерелом зростання економіки в розвинених країнах. Підтвердження цього – той факт, що за всю історію розвитку людства 90% вчених та інженерів – наші сучасники, а серед усього обсягу знань 90% створені за останні три десятиліття. За часткою високотехнологічних секторів у ВВП список найбільш передових країн світу очолює Республіка Корея, потім – Швеція, Швейцарія, Німеччина, Японія, США. При цьому за обсягом виробництва високотехнологічної продукції країни ЄС помітно випереджають США [3].

У Китаї економіка знань офіційно визнана державною стратегією. Її гасло: "Основа економіки знань – освіта. У сучасному світі рушійна сила економіки – конкуренція – все більше зводиться до конкуренції знань". У найбільших університетах світу з року в рік року зростає кількість китайських студентів, у країні створюється державна система освоєння наукових і технологічних нововведень – природна основа економіки знань. Головним своїм завданням держава проголосила організацію попиту на знання [3].

У сучасних умовах невідворотні світові тенденції, зокрема, глобалізаційні, вступають в протиріччя з вітчизняними тенденціями, що спостерігаються у розвитку економіки і поглиблюються у контексті нисхідного тренду економічного розвитку України на фоні складної економічної ситуації в державі, яка, у свою чергу характеризується стійкою стагнацією промисловості.

За даними [4] особливе загострення проблем в експортоорієнтованих секторах промисловості, зокрема, в металургії, відбулось у 2013 році, що призвело до зростання дефіциту поточного рахунку, посилення тиску на гривню та погіршення зовнішньої ліквідності, хоча за формальними ознаками Україна відноситься до країн (серед яких Білорусь, Тайвань, Чорногорія,

Японія, Австрія) з низьким рівнем безробіття (менше 5%), де 50% населення працює повний робочий день [5].

Проте в Україні такий низький рівень безробіття не є наслідком моделі стійкого зростання. За даними Світового банку, ВВП країни у 2009 р. скоротився на 14,8% і незначно виріс лише за останні роки. При цьому повідомляється, що в країні є велика кількість працівників, які працюють неофіційно. Проте за обсягом ВВП на душу населення в Україні припадає 7 200 дол. США, серед 226 країн за цим показником вона посідає 132 місце.

За обсягами ВВП ситуація в Україні подібна до ситуації в Китаї та Чорногорії, де ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) становить 8 400 дол. США (119 місце з 226) та 11 200 (104 місце) відповідно. Проте в Китаї частка людей, які працюють повний робочий день становить 30-39%.

В інших країнах, де частка людей, зайнятих повний день становить більше 50%, ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) значно вищий, ніж в Україні. Так, у Білорусі цей показник більше 2,06 раза, Тайвані – 5,26, в Японії – 4,76, Австрії – 5,79 раза [5].

Якщо порівнювати рівень заробітної плати по країнах, то згідно зі звітом ООН по величині середньої заробітної плати працівників в 72 країнах світу, середня заробітна плата у 2011 році становила 1480 доларів США. У Китаї, чия економіка розвивається найшвидше, середня заробітна плата становить 656 дол. США на місяць. Найбільше своїм громадянам платять в Люксембурзі – 4 089 доларів.

Україна зайняла 56 місце між Колумбією і Китаєм із щомісячним заробітком працівників в 692 дол. США, відставши від свого сусіда Білорусії на 10 пунктів (959 дол. США відповідно). Австрія – 3437 дол. США (3 місце), Японія – 3522 (17 місце) [6].

Ринок праці як основний елемент економічної системи виступає одночасно індикатором усіх процесів в суспільстві. Хоча за даними Державної служби статистики України, спостерігається зростання номінальної заробітної

плати і реальної у відсотках до попереднього року за винятком 2014 року (середньомісячна заробітна плата становила у відсотках до попереднього року 93,5) (див. табл.) [7].

Таблиця. Основні показники ринку праці (річні дані)*¹

Роки	Середньооблікова кількість штатних працівників ² , тис. осіб	Коефіцієнт обороту робочої сили ²		Середньомісячна заробітна плата ²		
		щодо прийому	щодо звільнення	номінальна		реальна
		у % до середньооблікової кількості штатних працівників		гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб ³	у % до попереднього року
2010	10 262	25,0	27,7	2250	244,0	110,2
2011	10 083	28,3	30,5	2648	263,7	108,7
2012	10 123	26,1	29,9	3041	268,2	114,4
2013	9 720	26,6	30,3	3282	269,5	108,2
2014	8 959	22,8	30,3	3480	285,7	93,5

*Джерело: [7].

¹ Без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

² Дані наведено по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

³ Показник розраховано до розміру прожиткового мінімуму, що діяв у грудні відповідного року.

Аналіз даних таблиці свідчить про нарощування певних позитивних тенденцій на сучасному ринку праці України, зокрема:

1. Зростання середньомісячної номінальної заробітної плати за період 2010-2014 рр. Так, у 2014 р. порівняно з 2010 р. середньомісячна номінальна заробітна плата зросла на 54,67%. Проте по рокам тенденція є нерівномірною, найбільше зростання середньомісячної номінальної заробітної плати спостерігалось у 2011 році порівняно з 2010 роком і склало 17,69%.

2. Збільшення номінальної заробітної плати у відсотках до прожиткового мінімуму для працездатних осіб за 2010-2014 рр. з 244,0% до 285,7%. Найбільше зростання відбулось у 2014 р. порівняно з 2013 р.

3. Зростання середньомісячної заробітної плати у відсотках до попереднього року. Так, найбільший приріст середньомісячної реальної

заробітної плати у відсотках до переднього року спостерігався у 2012 р. (порівняно з 2011 р.) і склав 114,4%. У 2014 р. порівняно з 2013 р. відбулось зменшення середньомісячної заробітної плати до 93,5%.

Такі тенденції свідчать про номінальне зростання купівельної спроможності населення на фоні зменшення середньооблікової кількості штатних працівників за період 2010-2014 рр. (спостерігалось у всі роки, окрім 2012 р. порівняно з 2011 р., а найбільше зменшилась середньооблікова кількість штатних працівників у 2014 р. порівняно з 2013 р. – 7,83%), сприяють поглибленню тенденцій зростання рівня безробіття та рівня бідності населення в Україні, адже покращенню соціального захисту населення сприяє підвищення рівня зайнятості та зростання реальної заробітної плати.

Так, на 1 січня 2013 р. було зареєстровано на 5% більше безробітних, ніж на відповідну дату минулого року (506,8 тис.). При цьому рівень зареєстрованого безробіття порівняно з попереднім роком не змінився і на 1 січня 2013 р. становив 1,8% населення працездатного віку [8].

Характерними рисами глобалізації у сфері освіти є уніфікація знань, загальне прагнення країн світу до досягнення високої якості освіти. Глобалізація призводить до загострення конкуренції на міжнародному ринку освітніх послуг. Ринок освіти вражає своїми масштабами: за оцінками Світової організації торгівлі (СОТ), його ємність становить близько 50-60 млрд дол. США. Якщо врахувати, що кожен іноземний студент не лише навчається, а йдесь живе, харчується і т.д., то можна подвоїти цю цифру. Основними конкуруючими центрами виступають США (їхня частка на ринку становить приблизно третину усього його обсягу), Європа (30% ринку), Нова Зеландія і Австралія (10–15%). Експортом освітніх послуг займаються 129 країн, що становить приблизно 70% загальної кількості держав. Студенти здобувають вищу освіту в зарубіжних країнах, а застосовують отримані знання, працюючи в міжнародних компаніях по всьому світу. У провідних вищих навчальних закладах Великої Британії, США, Канади іноземні громадяни становлять до 80% студентів [2].

В абсолютних цифрах за кількістю студентів, які навчаються за кордоном, лідирують Китай, Індія та Південна Корея. Більше половини всіх студентів (58%) навчаються у Північній Америці та Західній Європі. Так, у США навчається близько 19% усіх студентів світу, у Великій Британії – 11%, а в Австралії – 8% [9].

Наразі в українських вишах навчається понад 2,1 млн студентів. Попри те, що приватні компанії – оператори навчання за кордоном зазначають зростання інтересу до зарубіжної освіти (цифри різняться кратно і не мають статистичного підтвердження), офіційний рахунок іде на тисячні відсотка загальної кількості студентів [10].

Проте, якщо українці для здобуття вищої освіти їдуть у розвинені країни, у першу чергу в Європу, то до України на навчання приїжджають представники менш економічно розвинених держав – азійських і африканських [9].

На основі даних представників Міністерства освіти і науки України кількість іноземних студентів в нашій країні була вищою, ніж за даними ЮНЕСКО. Так, у 2011 р. в Україні навчалось 53,5 тис. іноземців, причому їхня кількість щороку зростає. Для порівняння: у 2000 р. в Україні навчалось близько 20 тис. іноземців, а у 2013 р. в Україні навчалась найбільша кількість іноземних студентів – понад 61 тис. [11].

Складним завданням є процес відслідковування, на якому етапі освітня мобільність українських студентів може перетворитися в еміграцію. Так, за результатами опитування [12], проведеного міжнародним кадровим порталом hh.ua в листопаді 2012 р., серед зареєстрованих користувачів сайту hh.ua майже половина респондентів (48%) відповіла, що має серйозні наміри виїхати з України. В опитуванні взяли участь 5 017 респондентів, середній вік яких становить 30 років, серед них 60%, 40% жінки. Закінчену вищу освіту 77%, незакінчену вищу – 11%, в опитуванні взяли участь навіть кандидати наук (2%) і стільки ж аспірантів. Більш третини (34%) респондентів є представниками економічної сфери освіти, 21% – технічної, 11% – інформаційних технологій, 10% – гуманітарної. Серед опитаних 43% зізналися, що іноді розглядають

можливість пошуку роботи за кордоном, і лише 4% зовсім не планують виїжджати з України.

Найпопулярніші для запланованої трудової міграції є розвинуті західні країни: Європа (63%) та США/Канада (42%). П'ята частина їде або планує виїхати до Австралії; 16% опитаних відповіли, що їм не важливо, куди емігрувати, аби були хороші умови життя. Менш популярними виявилися Азія (8%), Південна Америка (5%), Африка (3%), хоча і туди виїхати знайшлися охочі. Серед 5% респондентів, які хотіли б виїхати за кордон на навчання, 71% обрали б країни Євросоюзу, 21% – США або Канаду, 5% – Австралію.

Вагомими причинами при виборі країни є також хороший рівень освіти в західних країнах (48%) і наявність стипендій на навчання (27%). Для деякого з респондентів важливим фактором вибору країни для подальшого навчання є володіння необхідною іноземною (найчастіше англійською) мовою.

Переважає більшість респондентів (72%) вважає, що головна причина виїзду молоді на роботу за кордон – відсутність надійного майбутнього для себе і своєї сім'ї в Україні; 44% опитаних вказали причиною потенційної міграції низький рівень оплати праці; 41% вважає, що в Україні немає умов для повноцінної реалізації професійних якостей, а нестабільна політична ситуація видається коренем зла для 34% респондентів; ще 62% респондентів західні країни симпатичні без конкретизації.

Опитані не вважають навчання в західних країнах найпростішим способом побудувати кар'єру за кордоном; 40% респондентів не впевнені в тому, що закордонна освіта допоможе їм залишитися в країні навчання; 27% вважають, що така освіта не має вирішального значення при намірі емігрувати. І лише третина із них розраховує побудувати кар'єру за кордоном після закінчення навчання. Водночас 91% опитаних ніколи не отримували освіти за кордоном [12].

Висновки. Враховуючи зазначене можна констатувати, що в умовах глобалізації, переходу до економіки знань така ситуація, яка склалась на вітчизняному ринку праці в контексті якості вищої освіти не призводить до

стабілізації економічної ситуації в країні і забезпечення висхідного тренду економічного зростання. З метою покращання ситуації на вітчизняному ринку праці наряду з іншим доцільно враховувати роль та значення ВНЗ задля забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у контексті підготовки конкурентоспроможних фахівців, що можуть бути затребувані на виробництвах 6-го та 7-го технологічних укладів.

Для досягнення позитивних зрушень на ринку праці, зокрема в умовах переходу до зазначених технологічних укладів, необхідно реалізувати комплекс заходів, серед яких важливими є:

1. Запровадження досвіду провідних країн світу щодо підвищення рівня соціально-економічного розвитку, зокрема прикладом може бути стратегічна програма "Європа-2020".

2. Підвищення рівня зайнятості, зменшення рівня безробіття та забезпечення подальшого підвищення конкурентоспроможності вищих начальних закладів і, у результаті, держави в цілому. Зазначене сприяло б зменшенню міграційних процесів в країні.

3. Підготовка ВНЗ фахівців конкурентоспроможних спеціальностей та підвищення рівня їх професійних знань у контексті нівелювання негативного впливу наслідків глобалізації та адекватного реагування на виклики світової економіки.

4. Підготовка вітчизняними вищими навчальними закладами фахівців за спеціальностями, зокрема тими, котрі враховують перехід до 6-го та 7-го технологічних укладів.

5. Враховуючи, що однією з ознак глобалізації у освітній сфері є уніфікація знань, реальність вимагає здійснення ефективного управління сферою освіти на всіх рівнях з метою забезпечення висококваліфікованими випускниками вітчизняних вишів зміни місця, ролі і функцій національної держави в умовах переходу на глобальний рівень в особі транснаціональних корпорацій, де фахівці найвищого ґатунку змогли б здійснити повноцінну реалізацію професійних якостей та нівелювати негативний вплив нестабільної

економічної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. *Войтович Р. В.* Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу / Р. В. Войтович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html>
2. *Красовська О.Ю.* Роль освіти в сучасних глобальних умовах / О. Ю. Красовська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму, 2011. – №1(4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Bmnef/2011_1_4/28.pdf
3. *Економіка знань* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-referat.com/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%8C
4. *Ерсте Банк Резюме.* Аналітичний звіт, 24 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:94nq8OAmccEJ:www.fidocombank.com.ua/ua/Downloads/7f85aaeb-0b2a-4d0d-946c-ce96bf2fbfa9.pdf+&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-a>
5. *Країни із найнижчим рівнем безробіття* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/2225/>
6. *Заробітна плата робітників в світі.* Звіт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/2194/>
7. *Основні показники ринку праці (річні дані)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. *Макроекономічний розвиток України // Річний звіт 2012 року.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>
9. *На навчання в Україну найчастіше їдуть китайські студенти* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nagolos.com.ua/ua/news/9771-na>

navchannya-v-ukrayinu-naychastishe-yidut-kitayski-studenti/

10. *Гриневич*: Кабмін не знає балансу «експорту-імпорту» українських студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/77226>

11. *За кордоном навчається 65 тис. українських студентів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/76136>

12. *Майже половина молодих українців хоче працювати за кордоном* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/65946>